

Mitä menneisyydestä voidaan tietää?

Marko Marila

Menneisyyden merkkien tunnistamisesta

Seuraamalla filosofi ja semiootikko Charles Peircen merkkiteoriaa, jaan menneisyyden tutkimuksen materiaalisen aineiston semioottisesti kolmeen osaan – ikonisiin, indeksikaalisiin ja symbolisiin merkkeihin. Ikoniset, eli yhdennäköisyyteen perustuvat merkit ovat mahdollisesti helpoimpia tulkittavia. Olduvain laakson kivettyneet jalanjäljet ovat selvä ikoninen merkki jalasta. Indeksikaalinen eli osoittava merkki ne puolestaan ovat kävelevästä hominidista, jolle jäljet tuottaneiden jalkojen on voitu osoittaa kuuluneen. Tällainen päättely vaatii jo paljon kokemuksellista ja aiheeseen liittyvää tutkimustietoa tuekseen. Jalanjäljet on voinut tuottaa myös eläin, jolla on ollut hominidin jalkoja muistuttavat tassut. Mikäli tällaisesta oliosta ei ole koskaan tehty havaintoja, eläin selitys, vaikkakin *ihastuttava*, ei ole niin sanotusti *paras mahdollinen*.

Jako ikoneihin ja indekseihin ei siis ole toimiva puhuttaessa havaintojen tekemisestä ja tulkinnasta. Tiedon muodostaminen perustuu koko merkin dynaamisuuden ymmärtämiselle ja merkin erilaisten, hyvin kompleksistenkin viittaussuhteiden huomioonottamiselle. Entä sitten symbolisten merkkien tulkinta? Tämä merkin aspekti on menneisyyden kannalta ehkä vaikeimmin tutkittava. Symbolit ovat konventionaalisia, sovittuja merkkejä, joiden toiminta ei välttämättä perustu merkin ja objektin samankaltaisuudelle. Symbolin toiminnan edellytys on kuitenkin jonkinasteinen indeksikaalisuus. Eli se, että tiettyyn symboliseen merkkiin liittyvä toiminta toistuu aina riittävän samankaltaisena.

Symbolisuus on myös vahvasti kieleen sidottu ominaisuus. Vaikka symbolisia merkityksiä ei olisikaan mahdollista aina saavuttaa, voi menneisyyden tutkija ottaa lähtökohdaksi ajattelun metaforiset perusteet. Eli sen, että symboliset merkitykset perustuvat metaforisille, ei-symbolisille ja ei-kielellisille merkityksille. Tällaisia ovat vaikkapa keho nesteitä sisältävänä säiliönä, jonka funktio on analoginen nesteiden säilyttämiseen soveltuvan pytyyn kanssa. Tällä perusteella voitaisiin joissakin tapauksissa olettaa ruukun olevan ihmisyyksilön tai ihmiskehon symboli. Ruukulla ja ihmiskeholla ei ole täydellistä ikonista vastaavuutta tai indeksikaalista lainomaista viittaussuhdetta. Samankaltaisuus perustuu lähinnä materiaaliseen funktionaalisuuteen. Kehollamme on saviruukun kaltaisia ominaisuuksia pitää sisällään nesteitä. Metafora perustuu siis peircelandista terminologiaa hyödyntäen fysiologisille *koville faktoille*, ei kielellisille merkityksille.

Edellä mainitut esimerkit liittyvät jokseenkin objektiivisiin materiaalsiin merkkeihin. Tapahtumat, vaikkakin materiaalisen maailman asettamien reunaehtoisten mukaisesti muodostuvia, ovatkin sitten vaikeammin rekonstruoitavia, koska ne sisältävät aina elementin intentionaalisesta ja ennakoivasta ihmistoiminnasta. Voimmeko siis olettaa,

että kaikesta ihmistoiminnasta on jäänyt jälki menneisyydessä tuotettuun materiaaliseen aineistoon? Ainakin voimme olettaa, että kovat faktat (eli koko se materiaalinen maailma, jossa ihminen toimii), asettavat tiettyjä ehtoja toiminnalle. Menneisyyden tapahtumien tutkiminen ja rekonstruointi voi siis alkaa materiaalisten reunaehtojen tutkimisella. Eli sen, millainen maailma on yksinkertaisimmillaan ollut jonakin tiettyinä aikana. Näiden reunaehtojen pohjalta voimme tehdä jonkinlaisia päätelmiä oman kokemuksemme ja menneisyyden ihmisyksilön kokemuksen samankaltaisuudesta.

Haudatut salaisuudet

Charles Peirce toteaa vuoden 1878 artikkelissaan *How to make our ideas clear* (Houser ja Kloesel 1992, 124–141) joidenkin menneisyyden tapahtumien olevan haudattuja salaisuuksia, joita ei voida selvittää vaikka tieteellinen kysely jatkuisi loputtoman pitkään. Peirce ei artikkelissaan kuitenkaan esitä ehdotonta kantaansa siihen, ovatko kaikki kysymykset lopulta vastattavissa. Sata vuotta, tuhat vuotta, kymmenen tuhatta vuotta tai miljoona vuotta lisää tutkimusta saattaa tuottaa vastauksen sellaisiin kysymyksiin, jotka nyt vaikuttavat ikuisesti ratkaisemattomilta. Kyse ei siis välttämättä ole asioiden vaipumisesta täydelliseen unholaan, vaan siitä, millaisia kysymyksiä esitämme. Jotkin menneisyyttä koskevat kysymykset saattavat olla huonosti esitettyjä tai muotoilultaan liian yleisiä, toiset taas mahdollisesti huonojen hypoteesien varaan rakennettuja.

Nicholas Jardine (1986) on todennut, että kaikki kysymykset ovat lopulta joko ratkaistavissa tai poistettavissa. Eli kysymykseen voidaan saada vastaus jos se on:

1. Aito. Aidot kysymykset ovat sellaisia joihin aikanaan elänyt ihminen olisi voinut helposti vastata ja siksi kyselyn riittävän pitkälle edetessä näihin voidaan saada vastaus. Esimerkki tällaisesta kysymyksestä on kuinka monta kertaa Cleopatra aivasti viidentenä syntymäpäivänään. Vaikka tähän kysymykseen ei nyt näyttäisi olevan mielenkiintoa, se voi tulevaisuudessa olla helposti ratkaistavissa, koska se olisi ollut helposti ratkaistavissa Cleopatran elinaikanakin.
2. Toisen luokan kysymykset ovat sellaisia, jotka vaikuttavat hankalilta vastata. Esimerkiksi kysymys tietoisuuden synnystä on tällainen. Jardinen mielestä näihin kysymyksiin voidaan kuitenkin vastata vaikka ne olisi joskus ajateltu ratkaisemattomiksi. Näihin kysymyksiin on jo saatettu saada vastaus tai niiden ratkaiseminen on mahdollista lähitulevaisuudessa.
3. Kolmanteen ryhmään Jardine asettaa sellaiset suuret, filosofiset ja enigmaattiset kysymykset, jotka vaikuttaisivat olevan riittävän hyvin asetettuja mutta joihin liittyvää käsitteistöä tai todistusaineistoa ei ole saatavilla. ‘Miksi on olemassa jotakin eikä vain ei-mitään’ on tällainen liian laeva kysymys joka pitää poistaa tai pilkkoa pienemmiksi osakysymyksiksi, joihin voidaan nyky-ymmärryksellä kuvitella saatavan vastaus.

Yhteistä kaikille käsityksille haudatuista salaisuuksista on niiden mahdollisuus olla olemassa. Ei siis voi olla olemassa sellaisia haudattuja salaisuuksia joita me emme voi kuvitella (de Waal 1999, 759). Kaikki menneisyyttä koskevat kysymykset ovat näin enemmän tai vähemmän kiinni kuviteltavassa ja ennakoitavassa tulevaisuudessa.

Haudattujen salaisuuksien olemassaolon edellytys on niiden paljastamat pienet vihjeet. Nämä vihjeet kertovat sellaisista piilotetuista merkeistä, jotka panevat mielen liikkeeseen ja kannustavat jatkuvaan kiinnostumiseen ja tutkimiseen. Menneisyudentutkijan tulisikin omaksua kärsivällinen asenne, jonka mukaisesti voimme ajan myötä saada tietoa myös sellaisista ilmiöistä, joiden olemassaolo perustuu havainnoitavien tosiasioiden pohjalta tehtäviin oletuksiin. Nämä niin sanotut teoreettiset objektit ovat sellaisia, joita emme havaitse suoraan aistein tai erilaisin instrumentein mutta joiden kanssa olemme silti tekemisissä ja jotka vaikuttavat toimintaamme (esim. Määttänen 2009, 176–177). Kun teknologia kehittyy, saamme uutta havaintoihin perustuvaa tietoa niistä todellisista asioista, joiden kanssa olemme jatkuvasti vuorovaikutuksessa, ja haudattujen salaisuuksien ja tiedettävien asioiden raja siirtyy yhä kauemmas kohti tuntematonta.

Menneisyyttä koskevan tiedon abduktiivisuudesta

Entä minkälaisille mielen prosesseille tuntemattomien asioiden olemassaolon oletaminen perustuu? Yksi hyödyllisimmistä käsitteistä on Peircen formuloima kolmas päättelyn muoto eli abduktio. Peirce totesi kaiken induktiivisen ja deduktiivisen päättely perustuvan pohjimmiltaan abduktiiviselle päättelylle. Abduktio on siis alkeellista perustason päättelyä, joka perustuu vuosituhansien kuluessa kehittyneelle evolutiiviselle kyvyllämme vaistota asioita ja muodostaa uutta tietoa. Abduktiivisen päättelyn avulla voimme päätellä minkälaiset tapahtumat ovat saattaneet johtaa tiettyyn asiointilaan. Esimerkiksi arkeologisella kaivauksella havaittavien tosiasioiden pohjalta voidaan antaa ehdotuksia havaittavaan asiointilaan johtaneille prosesseille. Ehdotukset eivät välttämättä vastaa todellisia menneisyyden tapahtumia. Ne ovat vain paras mahdollinen selitys havaitun tosiasian syille. Peirce toteaaakin kaiken korkeimmankin tason tieteellisen tiedon perustuvan elämelliselle vaistollemme.

Abduktion avulla luomme menneisyyteen kohdistuvien päätelmien lisäksi myös tulevaisuuteen suuntaavia päätelmiä. Haudatut salaisuudet ja menneisyydestä mahdollisesti saatava tieto perustuvat abduktiivisesti tehdyille päätelmille, jotka puolestaan perustuvat sille tosiasialle, että olemme menneisyydessä kyenneet muodostamaan toiminnan jatkumisen kannalta oleellista tietoa eli oikeita hypoteeseja. Itseasiassa menneisyys on aktualisoitunut ja päättynyt tapahtuma ja rajallinen joukko objekteja. Siksi inhimillinen menneisyyttä koskeva tieto on aina tulevaisuuteen suuntautunutta yleistystä; millaisia toimintamahdollisuuksia tutkimuksen kohteeseen sisältyy, miten voimme kehittää tiedettä. Menneisyyttä koskeva tieto ei siis sijaitse menneisyydessä tai nykyhetkessä, vaan toimintamahdollisuuksina tulevaisuudessa.

Lähteet

de Waal, Cornelis 1999. Eleven challenges to the pragmatic theory of truth. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 35(4), 748-766.

Houser, Nathan ja Kloesel, Christian (toim.) 1992. *The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings. Volume 1 (1867–1893)*. Bloomington: Indiana University Press.

Jardine, Nicholas 1986. *The fortunes of inquiry*. Oxford: Clarendon Press.

Misak, C. J. 1991. *Truth and the end of inquiry. A Peircean account of truth*. Oxford: Clarendon Press.

Määttänen, Pentti 2009. *Toiminta ja kokemus: Pragmatistista terveen järjen filosofiaa*. Helsinki: Gaudeamus.